

در موقع خرمین؛ ج ۳، ص ۵۶۱)، پده (نام درختی بیابانی؛ ج ۳، ص ۷۲۶)، پُرسه (مجلس ترحیم؛ ج ۳، ص ۲۲)، دُت (دختر در گویش زردشتیان؛ ج ۳، ص ۷۲۵)، شوره‌بیز (نوعی غربال؛ ج ۳، ص ۱۸۵)، گاو پهلُو (اصطلاحی در قلعه‌سازی؛ ج ۳، ص ۷۳۸). این اصطلاحات، در متون دیگر یا نیست یا نادر است.

منابع: محمد مفیدین محمود بافتی، جامع مفیدی، چاپ ایرج افشار، ج ۱، تهران ۱۳۴۲ ش، ج ۳، تهران ۱۳۴۰ ش؛ همو، «جزئی از جلد دوم جامع مفیدی»، چاپ ایرج افشار، در فرهنگ ایران زمین، ج ۱۱ (۱۳۴۲ ش)؛ جعفرین محمد جعفری، تاریخ یزد، چاپ ایرج افشار، تهران ۱۳۴۳ ش؛ احمد بن حسین کاتب یزدی، تاریخ جدید یزد، چاپ ایرج افشار، تهران ۱۳۵۷ ش؛ حسین محبوبی اردکانی، «[در باره] جامع مفیدی»، راهنمای کتاب، سال ۷، ش ۱ (بایز ۱۳۴۳)؛

Muhammad Ashraf, *A catalogue of the Persian manuscripts in The Salar Jung Museum & Library*, Hyderabad 1965-1975; Charles Rieu, *Catalogue of the Persian manuscripts in the British Museum*, London 1966.

/ ایرج افشار /

جامع و مانع ← تعریف

جامعه ← جفر و جامعه

جامعه، زیارت، عنوان شماری از زیارتنامه‌های مأثور. این زیارتنامه‌ها را به این سبب «جامعه» می‌نامند که مخصوص امام خاصی نیستند، بلکه به گونه‌ای انشا و تعلیم شده‌اند که با خواندن آنها می‌توان هر یک از ائمه را از دور یا نزدیک زیارت کرد (← شهید اول، ص ۲۱۴؛ محمدتقی مجلسی، ۱۴۰۶-۱۴۱۳، ج ۵، ص ۴۵۱؛ محمدباقر مجلسی، ج ۹۹، ص ۱۲۶؛ آقاجمال خوانساری، ص ۹۷-۹۸؛ امین، ج ۲، ص ۲۰۸). شمار این‌گونه زیارتنامه‌ها در منابع، متفاوت ذکر شده است. در برخی منابع ادعیه و زیارات (برای نمونه ← مفید، ص ۲۰۵؛ شهید اول، ص ۲۱۴-۲۱۷) تنها یک زیارتنامه آمده و در برخی دیگر چند زیارت تحت عنوان جامعه آورده شده است. مثلاً، ابن بابویه (ج ۲، ص ۶۰۸-۶۱۸) دو زیارت، آقاجمال خوانساری (ص ۶۰-۱۰۲) سه زیارت و سید محسن امین (ج ۲، ص ۲۱۰-۲۱۸) چهار زیارت را «جامعه» نامیده‌اند. محمدباقر مجلسی (ج ۹۹، ص ۱۲۶-۲۰۹) پس از نقل چهارده زیارت جامعه، گفته که زیارت‌های جامعه دیگری هم وجود دارد که به سبب

عدم وثاقت یا تکراری بودن مضمون آنها، از ذکرشان خودداری کرده است. زیارت‌های مشهوری چون «زیارت امین‌الله» و «زیارت رجبیه» را نیز جزء زیارت‌های جامعه به شمار آورده‌اند (← همان، ج ۹۹، ص ۱۷۶-۱۷۷، ۱۹۵-۱۹۶؛ آقاجمال خوانساری، ص ۹۸-۱۰۲؛ امین، ج ۲، ص ۲۱۰). متن زیارت‌های جامعه در پاره‌ای فقرات باهم مشترک و در برخی فقرات متفاوت است.

در مجموع زیارت‌های جامعه، دو زیارتنامه شهرت و محبوبیت بیشتری دارند، یکی «جامعه صغیره» و دیگری «جامعه کبیره». محمدباقر مجلسی (ج ۹۹، ص ۲۰۹) زیارت جامعه کبیره را در مرتبه اول و زیارت جامعه صغیره را در مرتبه دوم اهمیت و وثاقت دانسته است.

زیارت جامعه صغیره را امام رضا علیه‌السلام در پاسخ کسانی که از ایشان درباره نحوه زیارت امام کاظم علیه‌السلام سؤال کرده بودند، تعلیم داد. این زیارت با سه سند به دست ما رسیده است: ابن بابویه آن را از طریق ابن الولید و او از محمد بن حسن صفار و صفار از علی بن حسان و او از امام رضا نقل کرده است (ابن بابویه، ج ۲، ص ۶۰۸، ج ۴، مَشِیخَه، ص ۵۳۱). طریق و سند دوم این زیارت، طریق ابن قولویه است که آن را از قول محمد بن حسین جوهری و او از هارون بن مسلم و او از علی بن حسان و او از امام رضا نقل کرده است (ابن قولویه، ص ۵۲۲). طریق و سند سوم، از آن کلینی است که آن را از محمد بن یحیی و او از محمد بن احمد و او از هارون بن مسلم و او از علی بن حسان و او از امام رضا نقل کرده است (کلینی، ج ۴، ص ۵۷۸-۵۷۹؛ نیز ← طوسی، ج ۶، ص ۱۰۲).

زیارت جامعه کبیره از دیگر زیارت‌های جامعه، شهرت و مقبولیت بیشتری دارد و در بین شیعیان وقتی از «زیارت جامعه» سخن به میان آید، منظور همین زیارت جامعه کبیره است. متن این زیارت از امام هادی علیه‌السلام نقل شده است. ابن بابویه آن را از طریق محمد بن اسماعیل برمکی از موسی بن عبدالله نخعی و او از امام هادی نقل کرده است (ابن بابویه، ج ۲، ص ۶۰۹-۶۱۸).

جوینی خراسانی در قَرَائِدُ السُّمَطِّین (ج ۲، ص ۱۷۹-۱۸۶) آن را از حاکم نیشابوری از طریق ابن بابویه آورده است. محمدباقر مجلسی (ج ۹۹، ص ۱۴۴) این زیارتنامه را از حیث اعتبار سند و متن ستوده و آن را صحیح‌ترین و فصیح‌ترین زیارتنامه‌ها خوانده است. با وجود این، این زیارتنامه بر پایه تقسیم حدیث به روش سَنَدی، ضعیف‌الاسناد محسوب می‌شود، به علت وجود موسی بن عبدالله نخعی در میان راویان آن، که شخصی مُهْمَل و ناشناخته است (← احسانی، ج ۱، ص ۳۰) البته، از نظر حدیث‌شناسان سده‌های چهارم و پنجم، که

مهم‌ترین شرح زیارت جامعه، شرح شیخ احمدین زین‌الدین احسانی (متوفی ۱۲۴۱ یا ۱۲۴۳) است که با نام شرح‌الزیارة الجامعة الکبيرة، در چهار مجلد، بارها به چاپ رسیده است. این شرح مفصل‌ترین و علمی‌ترین شرح زیارت جامعه است که بر مشرب شیخیه نوشته شده و آکنده از مباحث کلامی و ادبی و حدیثی و فلسفی است.

الانوار اللامعة، از شروح متأخر زیارت جامعه به قلم سید عبدالله شبر، نیز موجز و مفید است (برای آگاهی از دیگر شروح زیارت جامعه به آقابزرگ طهرانی، ج ۱۳، ص ۳۰۵-۳۰۶؛ انصاری قمی، ص ۲۵۰-۲۶۲).

منابع: آقابزرگ طهرانی؛ محمدین حین آقا جمال خوانساری، مزار، چاپ رضا استادی، قم ۱۳۷۷ ش؛ ابن بابویه، کتاب من لایحضره الفقیه، چاپ علی‌اکبر غفاری، قم ۱۴۱۴؛ ابن قولویه، کامل‌الزیارات، چاپ جواد قیومی، قم ۱۴۱۷؛ احمدین زین‌الدین احسانی، شرح‌الزیارة الجامعة الکبيرة، بیروت ۱۴۲۰/۱۹۹۹؛ محسن امین، مفتاح الجنات فی الأدعية والأعمال والصلوات والزیارات، بیروت: مؤسسة الأعلی للمطبوعات، [بی‌تا]؛ ناصرالدین انصاری قمی، «کتابشناسی زیارت جامعه کبیره»، علوم حدیث، سال ۸، ش ۴ (زمستان ۱۳۸۲)؛ ابراهیم بن محمد جوینی خراسانی، فرائد السمطين فی فضائل المرتضى والتول والسیطین والائمة من ذریتهم علیهم السلام، چاپ محمد باقر محمودی، بیروت ۱۳۹۸-۱۴۰۰/۱۹۷۸-۱۹۸۰؛ عبدالله شبر، الانوار اللامعة فی شرح زیارة الجامعة، بیروت ۱۴۰۳/۱۹۸۳، چاپ افست قم [بی‌تا]؛ محمدین مکی شهید اول، کتاب‌المزار، قم ۱۴۱۰؛ محمدین حسن طوسی، تهذیب‌الاحکام، چاپ حسن موسوی خراسان، بیروت ۱۴۰۱/۱۹۸۱؛ کلینی؛ محمدباقر بن محمدتقی مجلسی؛ محمدتقی بن مقصود علی مجلسی، روضة‌المتقین فی شرح من لایحضره الفقیه، چاپ حسین موسوی کرمانی و علی پناه اشتیاردی، قم ۱۴۰۶-۱۴۱۳؛ همو، لوازم صاحبقرانی، المشتبه بشرح الفقیه، ج ۸، قم ۱۳۷۷ ش؛ کاظم مدیرشانه‌چی، علم‌الحديث، قم ۱۳۶۲ ش؛ محمدین محمد مفید، کتاب‌المزار، چاپ محمدباقر موحدی ابطحی، قم ۱۴۰۹؛ حسین بن محمدتقی نوری، مستدرک‌الوسائل و مستنبط المسائل، قم ۱۴۰۷-۱۴۰۸.

/ سید کاظم طباطبائی /

جامعه اسلامی امریکای شمالی^۱، فراگیرترین سازمان اسلامی در امریکای شمالی، متشکل از انجمنها و گروههای اسلامی، که از درون انجمن دانشجویان مسلمان^۲ در ۱۳۶۰ ش / ۱۹۸۱، با هدف گسترش فعالیت‌های اسلامی، ایجاد شد.

در ۱۳۴۲ ش / ۱۹۶۳، دانشجویانی از افریقای شمالی و

به کمک قرآنی حدیث را تنها به صحیح و غیر صحیح تقسیم می‌کردند (به مدیر شانه‌چی، ص ۱۴۶)، این زیارت‌نامه صحیح به شمار می‌آمده است. اعتماد ابن بابویه به این زیارت، خود از مرجحات و از قرائن تقویت‌کننده تلقی شده است (به احسانی، ج ۱، ص ۳۱). افزون بر این، شیعه امامیه آن را به گونه‌ای تلقی به قبول کرده‌اند که اگر فرد بصیر و اهل نقدی بخواهد، می‌تواند بر صحت آن ادعای اجماع کاشف از قول معصوم کند. شبر (ص ۳۳) این زیارت را در ردیف نهج‌البلاغه و صحیفه سجادیه قرار داده که فصاحت و بلاغت آنها در مرتبه‌ای است که نیازی به دقت در سندشان نیست. احسانی (همانجا) نیز پس از بررسی سند زیارت جامعه کبیره، می‌گوید که این زیارت از حیث لفظ و معنی در مرتبه‌ای است که انسان آگاه پی‌می‌برد که کلام معصوم است و لذا نیاز به بررسی سند ندارد. به نوشته نوری (ج ۱۱، ص ۱۷۰-۱۷۱) ابن بابویه در روایت خود متن آن را تلخیص و برخی قسمتها را که منطبق بر عقایدش نبوده، حذف کرده است.

زیارت جامعه کبیره در واقع توصیف بلند و بلیغی است از جوانب گوناگون اصل امامت و رکن ولایت، که از نظر شیعه استمرار دین، منوط به اعتقاد و تمسک به این اصل است. به دلیل احتوای این زیارت بر مضامین ناظر به مقامات امامان، امام هادی علیه‌السلام تعلیم داده است که پیش از خواندن این زیارت، شخص زیارت‌کننده بارها تکبیر بگوید، شاید به این سبب که از دچار شدن او به غلو جلوگیری شود (محمدتقی مجلسی، ۱۳۷۷ ش، ج ۸، ص ۶۶۶). در این زیارت، اهل بیت پیامبر جانشینان بر حق وی وصف شده‌اند و به تمام آموزه‌های شیعی به زبانی فصیح اشاره شده است، از جمله به ارتباط ائمه با پیامبر اکرم، بر شمردن مقامات علمی و اخلاقی و سیاسی ائمه، اسوه بودن آنان، ارتباط امامت و توحید، رابطه امام‌شناسی با خداشناسی. از دیگر مباحث مطرح در این زیارت، عصمت اهل بیت علیهم‌السلام، یکپارچگی خلقت ایشان، تولد و تربیت و رجعت و تسلیم است. در این زیارت فضائل امامان به زبانی فصیح و در پیوند با قرآن و سنت به بهترین وجه بیان شده است. بر این زیارت شرح‌های متعددی نوشته شده است. محمدتقی مجلسی (متوفی ۱۰۷۰) آن را دوبار شرح کرده است: یک بار به عربی در ضمن روضة‌المتقین که شرح کتاب من لایحضره الفقیه ابن بابویه است، و یک بار به فارسی در ضمن کتاب لوازم صاحبقرانی که شرح فارسی همان کتاب ابن بابویه است. محمدباقر مجلسی هم در بحارالانوار (ج ۹۹، ص ۱۳۴-۱۴۴)، به ایجاز، فقراتی از آن را شرح کرده است.